ليکوال: شريف بهاند
۳۰ آگست، ۲۰۱۰

طبيعي زيرمې
د سوکالۍ وسيله او که د جګړې لامَل؟
۱

پيلامه:
تاريخي تجربو ثابته کړې، چې د بشري ټولنې د مادي او معنوي ژوند بېلا بيلې برخې په يو ډول نه يو ډول له سياست سره اړه پيدا کوي. خو دا په دې مانا نه ده، چې سياست د ټولو پيښو ټاکونکی دی، بلکې د هغه تر څنګه اقتصادي ، پوځي او په تيره بيا سوداګريزې اړيکې هم ټاکونکی رول لوبوي. يا په بله وينا،

– اقتصادي ودې د ځواک او شتمنې تر منځ اړيکې داسې ټينګې کړې، چې اقتصادي وده او پوځي ځواک يو د بل مترادف شوي دي؛
– په نړيواله کچه د ازاد بازار رامنځته کيدو، د مخکنيو اقتصادي پړاونو په پرتله بنسټيز توپيرونه رامنځته کړل، چې هغو نه يوازې د هيوادونو د ملی اقتصاد پر چارو، بلکې پر نړيوالو هغو ستر اغيز وکړ. د ازاد بازار د سيستم عقلانيت د اقتصادي کارنتيا او ګټورتوب (کارآيی) په زياتوالي او د اقتصادي ودې په لوړوالی کې نغښتی دی. خو بايد يادونه وشي، چې ټولنو د تاريخ په اږدو کې د امنيت پر ارزښتونو لکه پوځي ځواک او ټولنيز ثبات هم ډير ټينګار کړی دی.

نو ځکه هيوادونه په تيره ستر هغه په دې ټينګار کوي، چې سياسي، اقتصادي او پوځي ځواک دې يو د بل په خدمت کې وي. له دا ډول اقتصادي او پوځي ګډې همکارۍ څخه په ګټې اخيستنې سره هيوادونو هڅه کړې، خپل ځواک ته پراختيا او ترلاسه شوی دريځ لا نور هم پياوړی او همدارنګه خپل سيالان کمزوري او يا د هغو له نوو څخه مخنيوي وکړي. دې موخې ته د رسيدو لپاره دولتونه، د بشري ټولنې د سياسي واحد په توګه پلان ته، چې دوي په هغه کې خپلې ښکاره او پټې غوښتنې طرحه کوي، اړتيا لري. د نورو تر څنګ د دولت د پلان تر ټولو مهم فکتورونه دا دي، چې:

۱ ــ واقعيت تنظيم او د هغه د پلي کولو لپاره د عمل په ډګر کې هڅه وکړي؛
۲ ــ د شته (موجودو) ښکارنديو (پديدو) تر منځه اړيکې درک کړي؛
۳ ــ راتلونکې پرمختياوې اټکل او که شوني وي د هغو په اړه وړاندوينه وکړي؛
۴ ــ څه چې مهم او با ارزښته دي، هغه له بې ارزښتو هغو څخه توپير کړي شي؛
۵ ــ دا ومومي، چې دولت [موږ] خپلو موخو ته د رسيدو لپاره کومه لاره غوره کړی (وګورئ: Huntington, Samuel P. ۲۰۰۲, S. ۳۳).

ځکه په روانه پيړۍ کې د دولتونو ملي ګټې او د دوي ترمنځ شخړې، کړکيچونه او ان جګړې، د تيرې هغې په پرتله، په زياتيدونکې توګه د جيوستراتيژيکو او جيواکونوميکو معيارونو تر اغيز لاندې دي. له همدې امله د يوې رياليستې ارزونې لپاره اړينه بريښي، چې د دولتونو په تيره د سترو هغو کړه وړه، د ټولنې د سياسي واحد په توګه د پورتنيو فکتورونو، تر ټولو دمخه د درې وروستيو هغو، پر بنسټ وڅيړل شي. ځکه دولتونه "پوځونه لري، ډيپلوماتيکې چارې پرمخ بيايي، د تړونونو په اړه خبرې اترې تر سره کوي، نړيوال سازمانونه تر خپل کنترول لاندې او تر يوه ځايه پورې توليد او سوداګرۍ په خپل واک کې لري او د هغو چارې تر سره کوي" (Huntington, Samuel P. ۲۰۰۲, S. ۳۸).

خو د اوسنيو نړيوالو شرايطو په پام کې نيولو سره دا پوښتنه رامنځته کيږي، چې په ريښتيا هم دولتونه پر هر څه واکمن دي؟ او که نړيوالې چارې د څو مليتي کنسرنو د ناڅرګند لاس له خوا تر سره کيږي؟ او يا دا چې له هغو څخه لا لوړ ناڅرګند ځواک، کړه وړه تر سره کوي؟ همدې موضوع ته په نغوتې سره الماني څانګيز پوه، توماس هانکه Thomas Hanke څومره ښه ويلی دي: " څو مليتي کنسرنې د ولسواکۍ له لارې ټاکل شوي حکومتونه په خپلو لاسپوڅو تبدلوي او چاپيريال ساتنه او کارکري قوانين د تيرې زمانې بوبولاې بولي. په لنډه توګه: د څو مليتي کنسرنو واکمنی د ملي حاکميت ځای ترلاسه کوي" (Hans, Kronberger,۱۹۹۸, S. ۲۰).

که څه هم د دغه خيال پلي کيدل د عمل په ډګر کې ګران بريښي، خو سره د هغه هم په دې سترګې نشو پټولي، چې څو مليته کنسرنې د ناڅرګند ځواک په څير د دولتونو، په تيره د سترو هغو د سياسي ـ اقتصادي کړنلارو د طرحې او پلي کولو په برخه کې ټاکونکی رول لوبوي او دغه اغيز په تيره په اقتصادي برخه کې په روښانه توګه تر سترګو کيږي. ځکه د بيلا بيلو څانګو کنسرنې نه يوازې دا چې د خپلو توليداتو لپاره د لګښت کونکو (بازارونو) په لټه کې دي، بلکې

افغان جرمن آنلاين تاسو په درنښت همکارۍ ته رابولي. په دغه پته له موږ سره اړيکه ټينګه کړئ maqalat@afghan-german.de
يادښت: دليکنې د ليکنيزې ښې پازوالي د ليکوال په غاړه ده ، هيله من يو خپله ليکنه له راليږلو مخکې په ځير و لولئ

دوی د تولید لپاره د نورو ترڅنګ په تیره اومه توکو ته، چې بنسټیز هغه یې له طبیعي زیرمو ترلاسه کیږي، اړینه اړتیا لري.

باید یادونه وشي، چې د بشري ټولنې د ټولنیزو ــ اقتصادي پرمختیاوو سره سم ځیني کشف شوي طبیعي اومه توکي کله د ارزښت وړ او کله هم هغوي خپل ارزښت له لاسه ورکړي. خو په هغو کې ځیني داسي توکي هم شته، چې د بشري ټولنې د تکامل د هر پړاو په بهیر کې، نه یوازې خپل ارزښت له لاسه نه دی ورکړی، بلکې د هغو د پيژندل شوو زیرمو په کمښت سره د ستراتیژیکو توکو په نامه نومول شوي او ارزښت یې لا نور هم لوړ شوی دی. دغه توکي د نورو تر څنګ سره او سپین زر، مس، اوسپنه، کلمبیوم، نکل، قلعی، پلوتونیوم، تانتالوم، تیتانیوم، نیوبیوم Niobium، لیتیوم Lithium، ... او داسی نور دي. په دغو کاني توکو کې یورانیوم او تر ټولو دمخه هایدروکاربني زیرمې لکه ګاز او تیل هم راځي، چې د هیوادونو په تیره د سترو صنعتي هغو د اقتصاد او ټولنې لپاره ژوندیز توکي بلل شوي او د دوي د اقتصادي خوځښت (محرک اقتصادي) بنسټیز لامَل ګڼل کیږي (وګورئ: بهاند، شریف، ۲۰۰۷).

که څه هم د هایدروکاربني انرژی معاصر تاریخ د نولسمې پیړی له دوهمې نیمایې څخه وروسته پیل شوی دی، خو له تاریخي پلوه دغه توکی له میلاد څخه ۳۰۰۰ کاله مخکي هم خلکو پیژنده، چې د تر ټولو د نامتو زیرمو پریوت (موقعیت) یې بابل (اوسني بغداد) ته نږدې د فرات د سیند تر څنګ په حیت Hit کې و. په همدې اړه د یونان نامتو تاریخ پوه، دېودور Diodor لیکی: "د بابل په هیواد کې د نه باور وړ معجزې تر سترګو کیږي، خو له هغو څخه هیڅ یوه هم، د دې ځای د طبیعي قیرو پرماني ته نه رسیږي" (Yergin, Daniel: ۱۹۹۱, S. ۲٦).

د بشر د تاریخ په دې پړاو کې دغه توکی ته، چا د ډبرې غوړی، چا هم د روښنایي سرچینه ویله او ځینو نورو بیا هغه د جادویي درملو په نامه یادول. په اوومه پیړی کې د بیزانس د امپراتورۍ وګړو هم د دښمن په تیره بیا د هغوي د بیړیو په وړاندې له "یوناني اور یا، "oleum incendiarum"، چې د تیلو او آهک یوه ګډوله (ترکیب) او د نمدبل په ورسیدو سره به یې اور اخیست، ګټه ترلاسه کوله او د هغه فرمول د دولت له اسرارو څخه ګڼل کیده. د دغې امپراتورۍ لارښودو او پوځیانو به د خپلو سرتیرو د غشیو څوکې په دغو موادو لړلې او هغه به یې د لیندیو په مرسته لکه د لومړنیو لاسي بمونو په څیر د دښمن په لوري ګوزارول. دغه ګډوله د څو پیړیو لپاره تر باروتو ډیره وېره ونکې وسله ګڼل کیده (وګورئ، Yergin, Daniel: ۱۹۹۱, S. ۲٦).

خو په شلمه پیړۍ کې د تیلو د صنایعو په ودې او پراختیا سره، د نړۍ ماهیت په بنسټیزه توګه بدلون وموند او په تیره بیا دغو درې فکتورونو د تیلو تاریخ تر خپل اغیز لاندې راوست:

لومړی فکتور:

په مدرنې بڼې سره د پانګې او سوداګرۍ وده او پراختیا. د نولسمې پیړی په وروستیو لسیزو کې تیل د سوداګرۍ او صنعت د یوې سترې برخې په توګه رامنځته شول؛

دوهم فکتور:

که څه هم تیل د کالیو (متاع) له جملې څخه ګڼل کیږي، خو هغه له ملی ستراتیژیو، نړیوال سیاست او ځواک سره نږدې تړاو او له هغو سره اوږه په اوږه په خوځښت کې دي. کله چې د لومړۍ نړیوالې جګړې په ډګرونو کې نفتي ماشینونو د اسونو او د ډبرو د سکارو د لوکوموتیفونو او ماشینونو ځای ونیوه، نو تیل د ملی ځواک د یوه عنصر په توګه رامنځته شول. همدارنګه تیلو د دوهمې نړیوالې جګړې د بهیر او برخلیک په ټاکنې کې هم بنسټیز رول ولوباوه.

دریيم فکتور:

په نړیواله کچه د تیلو تاریخ دا روښانه کوي، چې څنګه زموږ نړۍ په یوې هایدرو کاربني ټولنې بدله شوې ده او د انسان پیژندني Anthropologen د ځانګیزو پوهانو په اصطلاح موږ هم په یوه هایدروکاربن انسان بدل شوي یو. (وګورئ، Yergin, Daniel: ۱۹۹۱, S. ۱۱-۱۳).

د هایدروکاربني زیرمو ارزښت هغه وخت لا نور هم زیات شو، کله چې په نولسمې پیړۍ کې د بریتانیا د امپراتورۍ په وړاندې د المان او فرانسې دولتونه د سیالانو په توګه رامنځته شول. نو د سترې بریتانیا لپاره دا پوښتنه رامنځته شوه، چې په څه ډول سره باید د دغه جدی سیاسي او اقتصادي ګواښ په وړاندې مبارزه وکړي؟

هماغه وه، چې د سترې بریتانیا په سمندري ځواکونو کې لومړی لارد، جان فیشر په ۱۸۸۲ کال کې د خپل هیواد د حکومت پاملرنه د تیلو ستراتیژیک ارزښت ته وروا‌ړوله (وګورئ Hans, Kronberger,۱۹۹۸, S. ۵۵)، چې د دوي د پوځي ځواک په تیره بیا د سمندري هغه د ماشیني وسایلو تنده پری ماته او دغه هیواد به وکولی شي، خپل برلاسی (هژموني) پر نړۍ او په تیره بیا پر سمندري لارو لکه د تیر په شاني خوندي کړي. په همدې باب چرچیل پارلمان ته په یوه پیام کې ولیکل: " که په دې بریالي نه شو، چې تیل په لاس راوړو، و به نشو کړي د بریتانیا د اقتصادي پایښت د ساتلو لپاره خوراکي توکي، مالوچ او ۱۰۰۱ نور اړین کالي ترلاسه کړو" (Daniel, Yergin, ۱۹۹۱, S. ۲۰۷-۲۰۸). دا چې د بریتانیا هیواد په خپله د تیلو له زیرمو بې برخې و، نو د هغو د همدې ستراتیژیک ارزښت له امله، د سترې بریتانیا ټولواک، اووم ادوارد د خپل هیواد څارګر سازمان ته دنده ور وسپارله، تر هغه ځایه چې شوني وي، تیل لرونکې سیمې په کوته او ان هغه تر خپلې ولکې لاندې راولي، چې د هغو په مرسته بریتانیا وکولی شي خپل امنیت او په تیره سمندري برترې وساتلی شي. د چیرچل په وینا: "زموږ د ولس او امپراتورۍ برخلیک، ټوله نیکمرغي او شتمنې، چې د

افغان جرمن آنلاین په درښت تاسو همکارۍ ته رابولي. په دغه پته له موږ سره اړیکه ټینګه کړئ maqalat@afghan-german.de
یادښت: دلیکنې د لیکنیزې بڼې پازوالي د لیکوال په غاړه ده ، هیله من یو خپله لیکنه له رالیږلو مخکې په څیر و لولئ

څو پيړيو په ترڅ کې مو په سربښندني او برى سره ترلاسه کړي ده، په سمندري برترۍ پورې اړه لري، که نه نو هغه ټول به له منځه لاړ شي" (Daniel, Yergin, ۱۹۹۱, S. ۱۹۹).
نور هيوادونه لکه المان او فرانسه هم د تيلو په ارزښت پوه وو. په تيره د المان دولت په پام کې لرله، چې د برلين – بغداد د اورګاډي د پټلي په جوړولو سره، له يوېخوا د منځنى ختيځ د تيلو زيرمو ته، چې د عثماني امپراتورۍ تر ولکې لاندې وې، ځان ورنږدې کړى او له بلې خوا د سمندري لارو په ارزښت کې کموالي رامنځته او په دى توګه د بريتانيا ګټې هم له ګواښ سره مخامخ او خپلې راتلونکي موخې ترلاسه کړي. هانز ګرونبرګر په همدې اړه ليکى: د برلين – بغداد د اورګاډي د پټلي په جوړولو سره به " الماني سرتيرو، بريتانوي ګټو ته په مصر او د سويز په کانال کې ځان ډېر ورنږدې کړي واى. بيا کيداى شواي دوي، د هند په لوري ډيره مهمه ارتباطى لاره تر خپل يرغل لاندې نيولې واى" (Hans, Kronberger,۱۹۹۸, S. ۵۵).
سربيره پر بريتانوي او الماني سياستوالو، د فرانسي پخوانى سناتور او د صنايعو د چارو وزير، هنرى برنژر Henri Berenger په ۱۹۲۰ کال کې د تيلو دغه ارزښت ته په نغوتې سره ويلي و: " هر څوک چې نفت په خپل واک کې لري، هغه پر نړۍ واکمن کيداى شي. ... څکه هغه به د ډيزلو په مرسته په سمندرونو واکمن وي. د کروزين په مرسته په هوا او وچه به د بنزينو او د خاورو د تيلو په مرسته ترخپلې ولکې لاندې لري. سربيره پر دې ښايي د هغې عالى شتمنې په مرسته، چې له تيلو ترلاسه او ورته تر ټولو زياته غوښتنه (تقاضا) شته او تر سروزرو باارزښته ده، په خپلو همنوعانو باندې له اقتصادي پلوه [هم] واکمن وي" (Massarrat, Mohssen, ۲۰۰۲, S. ۲). دا په دې مانا چې له نولسمې پيړۍ راپدېخوا د تيلو او ګازو د زيرمو تر ولکې لاندې راوستل او د هغو ساتنه (حراست) د جګړو بنسټيزه موخه وګرځيده او په عين وخت کې تيل د جګړې د پرمخ بيولو په څواک هم بدل شول. يا په بله وينا د جګړو تجربو ټولو مسؤلو سياستوالو، اقتصادي لاربنودو او پوځي مشرانو ته په ډاګه کړه، چې راتلونکي وسله والې شخړې او جګړې بې د تيلو له پوره اندازه زيرمو او د هغو له پر له پسې پوره کولو پرته نه شي ګټل کيداى.
نور بيا

اخځاى:

۱- Huntington, Samuel P.: Kampf der Kulturen, Die Neugestaltung der Weltpolitik im ۲۱. Jahrhundert, ٤. Auflage, München, ۲۰۰۲
۲-Yergin, Daniel: Der Preis. Die Jagd nach Öl, Gold und Macht, Frankfurt am Main, ۱۹۹۱
۳- Kronberger, Hans: Blut für Öl. Der Kampf um die Ressourcen, Wien ,۱۹۹۸
٤- Massarrat, Mohssen: Der ۱۱. September und der Afghanistan-Konflikt im Kontext der US-Ölinteressen und Geostrategie, ۲۰۰۲
۵ ـ بهاند، شريف: بريتانيا: د طبيعي زيرمو په باب زړې نوې ستراتيژۍ، ۲۰۰۷ ، وګورئ په:
http://www.afghan-german.de/upload/Tahlilha_PDF/bahand_britania.pdf

افغان جرمن آنلاين په درښت تاسو همکارى ته رابولي. په دغه پته له موږ سره اړيکه ټينګه کړئ maqalat@afghan-german.de
يادښت: دليکني د ليکنيزې بنې پازوالي د ليکوال په غاړه ده ، هيله من يو خپله ليکنه له راليږلو مخکې په ځير و لولئ